

وظایف زن در تحکیم بنیان خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری

شکوفه فتمی^۱

چکیده

خانواده کوچکترین واحد تشکیل دهنده جامعه است. در خانواده، زن و مرد در نقش زوجین و سپس در نقش والدین، دو رکن اصلی را تشکیل می‌دهند که به تبع جایگاه‌شان، وظایفی را نیز به عهده دارند. وظایفی که چنانچه به درستی ادا شوند، بنای خانواده مستحکم خواهد شد. در این تحقیق از نظرات آیت الله خامنه‌ای استفاده شده است. این تحقیق با هدف بیان وظایف زن در راستای رسیدن به آرامش کانون خانواده است. زیرا آرامش یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان به شمار می‌رود، خانواده بهترین مأمن انسان و شایسته‌ترین کانون برای تبلور سکون و اطمینان است و اگر کانون خانواده مستحکم نباشد یقیناً آرامش نیز حاصل نمی‌شود. این تحقیق به شیوه توصیفی به رشته تحریر در آمده است. مهمترین دستاوردهای این مقاله عبارتند از: وظایف زن در نقش همسری، حفظ عفاف و رعایت حقوق شوهر، قناعت و صبر بر توان اقتصادی شوهر، حسن خلق، مهربانی و محبت، گذشت، تدین و همچنین وظایف زن در نقش مادری که در این تحقیق به آن پرداخته شده است، جلوگیری از سقط جنین در دوران بارداری، تربیت فرزند پس از تولد، دوستی و محبت با فرزندان.

کلیدواژه‌ها: تحکیم خانواده، وظایف زن، خانواده، مقام معظم رهبری.

۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه صدیقه طاهره (سلام الله علیها) شهرستان ساوه، غرق آباد

خانواده از جمله مهمترین ارکان یک جامعه است و در حقیقت جامعه از خانواده تشکیل شده است. نهاد خانواده با ازدواج دو نفر در جایگاه زن و مرد به عنوان همسر به وجود می‌آید. در اسلام ازدواج و تشکیل خانواده دارای مقام و جایگاه بسیار ارزشمندی است و برای حفظ آن که نهایتاً منجر به حفظ جامعه می‌شود توصیه‌هایی بیان شده است. اجزاء اصلی هر خانواده را زن و مرد تشکیل می‌دهد لذا مهم‌ترین نقش در خانواده را این دو نفر ایفا می‌کنند. بنابراین باید روابط بین زن و مرد و به عبارت دیگر «همسران» به گونه‌ای باشد که استحکام خانواده را تضمین نماید براین اساس از نظر قرآن کریم، اساسی‌ترین اصل در رفتار و تعامل بین زوجین معاشرت به معروف است که صریحاً در آیه دیگر با عنوان «عاشروهن بالمعروف»، (نساء/ ۱۹) بیان شده است. شناخت این روابط و تاثیر هر کدام از آنها در استحکام زندگی زن‌اشویی سبب می‌شود تا با تقویت بنیان خانواده زمینه‌های پیشرفت و تعالی خانواده و در پی آن جامعه به شکل بهتری فراهم شود. و از طرفی غالباً اثر پذیری فرزند از طرف مادر است، و به همین علت، حساسی که اسلام برای مادر باز کرده برای غیر او باز نکرده است. نقش زن به عنوان مدیر خانه در تدبیر منزل و مسئول تربیتی فرزندان نقش‌های مادری خانه داری، همسر داری همه به عهده زن است که هیچ کس نمیتواند جایگاه او را در این زمینه نادیده بگیرد. این نوشتار به بررسی تاثیر این روابط در استحکام خانواده می‌پردازد. این مقاله که به شیوه توصیفی و با روش کتابخانه‌ای نوشته شده است و در پی پاسخگویی به این سوال است که وظایف زن در تحکیم بنیان خانواده از منظر مقام معظم رهبری چیست؟

خانواده مهمترین عامل سازنده نسل آینده اجتماع و روابط فرهنگ حال، گذشته و آینده است و همچنین زمینه ساز رشد عاطفی، ارزش‌های فرهنگی، انطباق با جامعه، مراقبت و تربیت فرزندان است تحولات اجتماعی دهه‌های گذشته در سطح جهانی نظام خانواده را با تغییرات چالش‌ها مسائل و نیازهای جدید و متنوعی مواجه کرده و طی همین مدت خانواده به شکلی فزاینده به علل و عوامل متعدد و پیچیده‌ای در معرض تهدید قرار گرفته است واقعیتی به نام طلاق یکی از مهمترین آسیب‌های خانواده اثرگذارترین آسیب‌های اجتماعی از جمله چالش‌های پیش روی جوامع است که با از هم باشی بنیان خانواده و تاثیرات کوتاه مدت و بلند مدت مالی قانونی فردی و اجتماعی برای فرزندان و بزرگسالان همراه است

در باره این مسئله با توجه به جایگاه و اهمیت ویژه آن تاکنون تحقیقات ارزشمندی انجام و کتب فراوانی نیز نگاشته شده است. به عنوان مثال کتاب «تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث» نوشته محمد ری شهری کتاب «اخلاق خانواده» نوشته سید محمد نجفی و کتاب گرانقدر مفاتیح الحیاء نوشته ایت الله جوادی آملی که تمامی

این آثار به صورت کلی به بررسی روابط تمام اعضای خانواده و ارتباط آن با استحکام خانواده پرداخته اند. هم چنین تحقیقاتی در قالب پایان نامه به رشته تحریر در آمده است از جمله «نقش مهارت های اخلاقی در استحکام نظام خانواده از دیدگاه قرآن و حدیث» نوشته سید عیسی مترجمی که تنها به بررسی تاثیر مهارت های اخلاقی در این حوزه پرداخته است. و همچنین از جمله این آثار می توان به کتاب "مطالبات رهبری از بانوان" تحقیق و تنظیم دفتر خواهران کانون دانش پژوهان نخبه، ناشر: تراث، سال نشر: ۱۴۰۰ ش، اشاره کرد و نیز از دیگر آثار نوشته شده درباره این موضوع می توان مقالات "عوامل تعالی بخش مؤثر در تحکیم بنیان خانواده در آرای مفسران و اندیشمندان معاصر مسلمان" نوشته امیرحسین باکی پور فرد، فهمیه مؤمنی راد، سید مهدی صدری، "خوش خلقی همسران و تحکیم بنیان خانواده در کلام اهل بیت (علیهم السلام)" نوشته فهمیه مؤمنی راد و زینب شعبانی و همچنین "اصول گزینش همسر و نقش آن در تحکیم خانواده" نوشته هادی حسین خانی را نام برد. اما در این مقاله به صورت مفصل و منسجم به وظایف زنان در بنیان (فاصله) خانواده به طور خاص، از دیدگاه مقام معظم رهبری اشاره شده است.

تمام این تحقیقات ارزنده است ولی در بعضی روابط تمام اعضای خانواده بررسی شده و در بعضی نیز تنها به یک بُعد از روابط همسران توجه شده ولی در این نوشتار سعی شده که به طور ویژه تنها به بررسی تاثیر روابط همسران و نیز به بیان نقش بی بدیل مادر و بیان وظایف او که در استحکام بنیان خانواده تأثیر فراوانی دارد پرداخته می شود.

۱- مفهوم شناسی

قبل از پرداختن به متن اصلی تحقیق تعریف کلمات کلیدی ضروری است.

۱-۱- وظایف

وظایف جمع وظیفه لغتی عربیست به معنی آنچه اجرای آن شرعا یا عرفا در عهده کسی باشد، تکلیف، کاری که تکلیف دینی است.^۱

در اصطلاح علوم اجتماعی وظایف یا تکالیف گاهی به مفهومی بسیار وسیع برای اشاره به اعمالی (یا حتی خودداری از اعمالی) بکار برده می شود که به وسیله مجموعه ای از قوانین، امر یا نهی می شود؛ قوانینی که بر حوزه های مهم زندگی اجتماعی حاکم بوده یا به عنوان قوانین حاکم بر هر نوع هم کاری مورد قبول باشند.^۲

۱. ابن منظور، لسان العرب، ج ۹ ص ۳۵۸؛ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۶۳۴

۲. گولد و کولب، فرهنگ علوم اجتماع، ترجمه: محمد جواد زاهدی، ص ۶۳

آنچه که در این تحقیق مورد اهمیت است بررسی نقش زن در قالب همسر و مادر در کانون خانواده جهت تحکیم خانواده است.

۱-۲- بنیان

بنیان در فارسی به معنی شالوده، بنیاد، دیواربست و بنا می‌باشد.^۱ در لغت‌نامه‌های عربی مانند نیز این واژه که مترادف واژه بنا است این گونه تعریف شده است؛ و بنیان همان دیوار است.^۲ معنای اصطلاحی بنیان تفاوت چندانی با معنای لغوی آن ندارد و در فارسی به همان معنای شالوده است. و در این تحقیق منظور از بنیان همان شالوده، ریشه، پایه و چنین مفاهیمی است

۱-۲- خانواده

خانواده واژه‌ای فارسی است که در لغت به معنای خاندان، اهل خانه، اهل البیت، دودمان آورده شده است.^۳ نزدیک‌ترین واژه‌ی قرآنی به آن اهل از ریشه «ء.ه.ل» می‌باشد. که راغب اصفهانی "اهل الرجل" را در اصل به معنای افرادی که با او در یک خانه زندگی می‌کنند بیان می‌کند و سپس بطور مجازی به کسانی که او و آن‌ها را در یک نسب جمع می‌کند اهل بیت آن مرد می‌گوید.^۴

در اصطلاح و تعریف اسلامی خانواده به رابطه‌ی بین دو نا هم جنس که با ازدواج قانونی شکل گرفته، پدید می‌آید و زوجین با هدف دوام و پایداری آن را شکل می‌دهند. در این تعریف خانواده طبیعی‌ترین واحد تولید مثل و فراگیرترین واحد اجتماعی است که نیروی انسانی جامعه را تامین می‌کند، بنابراین سلامت همه جانبه اعضا(به ویژه فرزندان) در سلامت اجتماعی تاثیر اساسی دارد.^۵

۱-۳- تحکیم

تحکیم مصدر باب تفعیل از ماده (ح ک م) به معنای استوارشدن، استواری و استوار گردیدن است.^۶ و منظور از تحکیم خانواده، تثبیت و پایداری خانواده در برابر عوامل تزلزل و ناپایداری آن است.

۱. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۴۷۷؛ معین، محمد، فرهنگ فارسی، ص ۱۲۰.

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۹۴.

۳. معین، فرهنگ معارف فارسی، ج ۱، ص ۶۱۳.

۴. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۹۶.

۵. غلاسوند، زن در اسلام، ص ۱۸۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۴، ص ۱۹۴

۶. دهخدا، لغت نامه دهخدا، ۸۳۴

بنابر آنچه بیان شد منظور از عبارت "تحکیم بنیان خانواده"، انجام یا ترک اموری است که منجر به ماندگاری خانواده و همچنین بهتر و قوی‌تر شدن روابط میان اعضای آن، به طور خاص، روابط همسران می‌شود. زیرا هسته اصلی خانواده را زن و شوهر تشکیل می‌دهند و چنانچه روابط این دو آسیب ببیند ممکن است بنای خانواده دچار ریزش شود؛ بر خلاف خراب شدن روابط زوجین به عنوان پدر و مادر با دیگر اعضای خانواده که اگر رابطه زوجین درست و بی‌مشکل باشد؛ امید بهبود سایر شرایط نیز وجود خواهد داشت و خانواده از هم نخواهد پاشید. و منظور از تحکیم خانواده، تثبیت و پایداری خانواده در برابر عوامل تزلزل و ناپایداری آن است.

۲_ وظایف زن در بنیان خانواده از دیدگاه رهبری

زنان نیمی از جمعیت جامعه انسانی را تشکیل می‌دهند. طبیعی است که ایفاگر نقش‌های متعددی باشند و به تبع آن نقش‌ها، عهده‌دار انجام وظایف و تکالیف خاصی شوند. همان طور که یک زن در جامعه می‌تواند نقش‌های مختلفی مانند پزشک بودن، وکیل بودن، معلم بودن و ... را ایفا کند؛ در خانواده نیز اگر چه یک واحد بسیار کوچک از اجتماع است زنان در رابطه با ایفای نقش، شرایط مشابهی دارند. به این معنا که یک زن در خانواده نقش‌های متفاوت مادر بودن، خواهر بودن، همسر یا دختر بودن را ایفا می‌کند اما آنچه در این مقاله محل بحث و بررسی است زن بودن به معنی مادر یا همسر بودن است. در نتیجه وظایف زنان به دو دسته کلی وظایف همسری و وظایف مادری تقسیم می‌شود و فارغ از مختص بودن این وظایف به زنان یا مشترک بودن آنها میان زوجین، از دیدگاه مقام معظم رهبری موردبررسی قرار می‌گیرند که در ادامه خواهند آمد:

۲_۱_ وظایف همسری

زن به عنوان همسر فارغ از اینکه مادر باشد یا نباشد، وظایفی را به عهده دارد.

۱-۱-۲- حفظ عفاف و رعایت حقوق شوهر

قرآن کریم یکی از مهمترین وظایف زن نسبت به شوهر را حفظ خود در غیاب او می‌داند: «حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ»^۱ «به پاس آن که خدا برای آنان حفظ کرده، اسرار (شوهران خود را حفظ می‌کنند». تعبیر به «حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ» گویای این مطلب است که زنان، حقوقی را که خدا برای مردان قرار داده، و مراعات آن را برعهده آنان قرار داده است، حفظ می‌کنند. مرحوم علامه طباطبایی می‌نویسد: «ما» در «بِمَا حَفِظَ اللَّهُ» مصدریه است و «باء» برای وسیله به کار می‌رود. در نتیجه معنا چنین می‌شود که: زنان شایسته، مطیع شوهران

را پیامرزد»^۱ تربیت فرزند را نمی توان امری بی اهمیت تلقی کرد و با بی عنایتی از کنار آن گذشت بلکه وظیفه‌ای است بسیار مهم که پدران و مادران باید نسبت به آن کمال عنایت را به خرج دهند.

۳-۲-۲ دوستی و محبت با فرزندان

یکی از نیازهای اساسی فرزندان از نظر روانی، نیاز به محبت و برخورداری از عواطف والدین است. این نیاز در سال های اول زندگی و دوره کودکی بسیار شدید است. بر این اساس بخصوص مادر لازم است که این نیاز روانی و عاطفی او را بر طرف سازند. وظیفه مادر نسبت به فرزند یکی از وظایف این است تأمین نیازهای روحی و عاطفی کودک است؛ زیرا طبیعت کودک چنین اقتضاء دارد که او را دوست بدارند و به او محبت بورزند و کانون گرم و اطمینان بخشی را برایش پدید آورند تا در پرتو آن با دنیای پر جاذبه بیرون آشنا گردد. اکسیر محبت و دوستی درمان بسیاری از نگرانی‌ها و بیماری های روحی و روانی و حتی جسمانی کودک است.^۲

در سیره ی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام) احسان و محبت به دیگران جایگاه والایی یافته است. قلب انسان به هر چه علاقه مند باشد سایر اعضا و جوارح او نیز به آن علاقه مند می‌شوند و علاقه مندی نیز پذیرش و پیروی را در پی دارد. بنابراین میتوان گفت احسان و محبت به دیگران یکی از روشهایی است که زمینه را برای تربیت اخلاقی و تأثیرگذاری مربی [والدین] آماده و مساعد می‌کند^۳

محبت از بهترین روش‌های تربیت اخلاقی اسلام است که با فطرت انسان همخوانی و تطابق بیش تری دارد. محبت نیروی فراوانی در برانگیختن احساسات درونی و شکوفایی گرایش‌های متعالی انسان دارد، به گونه ای گاه انسان به چیزی دل ببندد این دلبستگی چنان او را مجذوب خود می‌سازد که همه‌ی تمایلات و رغبت‌ها را متوجه خویش می‌کند. تربیت اخلاقی از راه محبت و کرامت و توجه به عزت نفس کودکان نیز باید مورد توجه قرار گیرد. و باید او را بر محبت کرامت تنبیه دهند و خاصه کراماتی که به عقل و تمییز و دیانت استحقاق آن کسب کنند نه آنچه به مال و نسب تعلق دارد^۴ کمرنگ شدن محبت میان مادران و اطفال، ارتباط عاطفی آنان را به زوال می‌برد و این وضع در بروز ناهنجاری‌های عاطفی و اجتماعی دخالت مهمی دارد.^۵

شهید ثانی در کتاب آداب تعلیم و تعلم در اسلام در این زمینه مینویسد: به طور کلی عالم و دانشمند نسبت به شاگرد همچون طبیب نسبت به بیمار است؛ بنابراین باید هر دارو و عاملی که برای شفای او امید بخش است

۱. مجلسی، نقل از امینی، ص ۱۴۶

۲. جواد طیبی، حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت(ع)، ص ۸۱

۳. داودی، تربیت اخلاقی، ص ۱۲۰

۴. طوسی، برگزیده ای اخلاق ناصری، ص ۱۸۹

۵. بیانات امام خامنه‌ای در اجتماع یکصد هزار نفری بانوان به مناسبت میلاد حضرت زهرا (س) در ورزشگاه آزادی ۱۳۷۶/۰۷/۳۰.

استفاده کند؛ زیرا بیماری جهل از هر نوع بیمار بدی سخت تر است. گاهی عامل محبت و احترام به جای آنکه متعلم را به فضایل اخلاقی و ترک رذایل و خودداری از تخلف رهنمون گردد، او را مغرور می‌سازد و موج خود باختگی او میشود در این صورت والدین باید مراقب باشند و نوع رفتار و راه و روش تربیتی را با توجه به خصوصیات فردی کودک تغییر دهد؛ از این رو برخی موارد والدین ناگزیر هستند برای نپهی از تخلف اخلاقی با خشونت و شدت لحن رفتار کند و به جای نرمش از درشت خوبی و خشونت استفاده کند.^۱

از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای دوستی با فرزندان یکی دیگر از وظایف مهم مادری زن در بنیان خانواده است. ایشان در بخشی از بیانات خود می‌فرماید: «بهترین روش تربیت فرزند، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت او پرورش پیدا کند. زنانی که فرزند خود را از چنین موهبت الهی محروم می‌کنند، اشتباه می‌کنند؛ هم به ضرر فرزندشان، هم به ضرر خودشان و هم به ضرر جامعه اقدام کرده اند. اسلام این راه اجازه نمی‌دهد. یکی از وظایف مهم زن، عبارت از این است که فرزند را با عواطف، با تربیت صحیح، بادل دادن و رعایت ودقت، آن چنان بار بیاورد که این موجود انسانی چه دختر چه پسر وقتی که بزرگ شد، از لحاظ روحی، یک انسان سالم، بدون عقده، بدون گرفتاری، بدون احساس ذلت و بدون بدبختی‌ها و فلاکت‌ها و بلایایی که امروز نسل‌های جوان و نوجوان غربی در اروپا و آمریکا به آن گرفتارند، بارآمده باشد».^۲

بنا به فرموده مقام معظم رهبری کاری که یک زن در این مقام انجام می‌دهد هیچ کس دیگری نمیتواند جایگزین کند: «شما اگر بچه خودتان را در خانه تربیت نکردید یا اگر بچه نیاوردید یا اگر تارهای فوق العاده ظریف عواطف او را با سرانگشتان خودتان باز نکردید تا دچار عقده عاطفی [نشود، هیچ کس دیگر نمیتواند این کار را بکند؛ نه پدرش و نه به طریق اولی دیگران؛ فقط کار مادر است این کارها کار مادر است اما آن شغلی که شما بیرون دارید اگر شما نکردید، ده نفر دیگر آنجا ایستاده اند و آن کار را انجام خواهند داد بنابراین اولویت با این کاری است که بدیل ندارد؛ تعیین با این است».^۳

۱. حاجی بابائیان، امیری، روش‌های تربیت اخلاقی کاربردی در اسلام، ص ۲۰۱

۲. Khamenei.ir

۳. بیانات، ۱۴/۱۰/۱۳۹۰، Khamenei.ir

نتیجه گیری

این تحقیق با عنوان وظایف زن در تحکیم بنیان خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری است. همواره انسان برای رسیدن به آرامش تلاش می کند زیرا آرامش یکی از اساسی ترین نیازهای انسان به شمار می رود، و خانواده بهترین مأمن انسان و شایسته ترین کانون برای تبلور سکون و اطمینان است. در اسلام ازدواج و تشکیل خانواده دارای مقام و جایگاه بسیار ارزشمندی است و برای حفظ آن که نهایتاً منجر به حفظ جامعه می شود توصیه هایی بیان شده است. اجزاء اصلی هر خانواده را زن و مرد تشکیل می دهد لذا مهم ترین نقش در خانواده را این دو نفر ایفا می کنند. بنابراین باید روابط بین زن و مرد و به عبارت دیگر «همسران» به گونه ای باشد که استحکام خانواده را تضمین نماید براین اساس از نظر قرآن کریم، اساسی ترین اصل در رفتار و تعامل بین زوجین معاشرت به معروف است که یکی از مصادیق آن پرداخت حقوق مالی زوجه از طرف شوهر است. به نظر میرسد ریشه اساسی بسیاری از مشکلات انسان و جوامع بشری، ناشی از افراط و تفریط هایی است که به صورت فراوان در زندگی آنان وجود دارد. هر چند انسانها با اندیشه خود و یا بر اساس روشها و برنامه هایی که دیگران به او داده اند در صدد رعایت اعتدال در زندگی خود هستند اما همین روشها نیز چون بر اساس فکر محدود بشری باشد ناقص و گاه غیر استاندارد میباشند. بدون شک آنچه که خدا ارائه میدهد بدون هیچ عیب و نقص و کاملاً استاندارد میباشد؛ و فقط اوست که احاطه کامل و دقیق به تمام جزئیات زندگی انسان دارد. و مقام معظم رهبری چون فردی آگاه نسبت به مسائل دینی و مباحث روز می باشند و دغدغه مند نسبت به افراد جامعه و خانواده هستند برای آینده جامعه از این رو توصیه هایی نسبت به خانواده و نقش مهم زن به عنوان همسر و مادر در کانون خانواده دارند که به یقین اگر خانواده به واسطه زن مستحکم شود مشکلات اجتماعی نیز کاهش می یابد.

در این تحقیق وظایف زن در نقش همسری را همچون ۱. حفظ عفاف و رعایت حقوق شوهر ۲. قناعت و صبر بر توان اقتصادی شوهر ۳. حسن خلق ۴. مهربانی و محبت ۵. گذشت ۶. تدین و همچنین وظایف زن در نقش مادری که در این تحقیق به آن پرداخته شده است ۱. جلوگیری از سقط جنین در دوران بارداری ۲. تربیت فرزند پس از تولد ۳. دوستی و محبت با فرزندان.

با توجه به اهمیت موضوع پیشنهاد می شود ۱. در این راستا تحقیقات بیشتری در قالب کتاب تدوین شود تا اینکه مشکلات خانوادگی با ترویج چنین تحقیقاتی کمتر گردد. ۲. برگزاری کنفرانس و همایش در این موضوع.

فهرست منابع

*قرآن کریم ترجمه مکارم شیرازی

*نهج البلاغه، ترجمه دشتی، قم، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین.

*صحیفه سجادیه، ترجمه الهی قمشه‌ای، انتشارات مسجد مقدس جمکران

الف) منابع فارسی:

۱. ابراهیمی اقلیدی، علی، اصول فرزندداری، قم: تهذیب، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش.
۲. اکبری، محمود، صمیمانه با عروس و داماد، قم: نورالزهراء، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
۳. تمیمی آمدی عبدالواحد بی تا غرر الحکم و دررالکلم شرح محمد خوانساری تهران: دانشگاه/ تهران. ۱۳۶۶
۴. خامنه‌ای، علی، خانواده، موسسه فرهنگی هنری ایمان جهادی، چاپ بیست و هشتم، ۱۴۰۰ ش.
۵. حاج علی اکبری، محمدجواد، مطلع عشق، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ هشتم، ۱۳۹۵ ش.
۶. حاجی بابائیان امیری، محسن، روشهای تربیت اخلاقی کاربردی در اسلام با تأکید بر دوره‌ی نوجوانی و جوانی، تهران: سروش. ۱۳۸۸
۷. حرّانی، ابومحمد، تحف العقول، قم: انتشارات آل علی علیه السلام، مترجم: صادق حسن زاده، چاپ چهارم، ۱۳۸۴ ش.
۸. حسینی، داود، روابط سالم در خانواده، موسسه بوستان کتاب، چاپ دهم، ۱۳۸۸ ش.
۹. داودی، محمد تربیت اخلاقی قم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۹
۱۰. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.
۱۱. رشیدپور، مجید، تعادل و استحکام خانواده، تهران: انتشارات اطلاعات، بی جا، ۱۳۷۳ ش.
۱۲. عمید، حسن، فرهنگ عمید، انتشارات میلاد، چاپ اول، ۱۳۹۱ ش.
۱۳. گولد و کولب، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه: محمد جواد زاهدی، نشر مازیار، چاپ دوم، ۱۳۸۴ ش.
۱۴. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، بحارالانوار، تهران: المکتبه‌اسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۴

۱۵. محمدی ری شهری، محمد، **تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث**، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر، مترجم: شیخی، حمیدرضا، چاپ دوم، ۱۳۸۹ ش.
۱۶. معین، محمد، **فرهنگ معین**، تهران: کتاب پارسه، بی جا، ۱۳۸۷ ش.
۱۷. مکارم شیرازی و همکاران، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب اسلامی، ۱۳۷۴ ش.
۱۸. مکارم شیرازی، ناصر، **اخلاق در قرآن**، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع)، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.

۱۹. نراقی، احمد، **معراج السعاده**، قم: انتشارات وحدت بخش، چاپ پنجم، ۱۳۸۸ ش.

ب) منابع عربی:

۲۰. ابن منظور، محمد بن مکرم، **لسان العرب**، بیروت: دار صادر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ه ق.
۲۱. حر عاملی، **وسائل الشیعه**، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، بی جا. بی تا.
۲۲. کلینی، **الکافی**، تهران: دار الکتب الإسلامیة، مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق.
۲۳. نجفی، محمدحسن، **جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام**، بیروت: دار إحياء التراث العربی، مترجم: قوچانی، عباس، چاپ هفتم، ۱۳۶۲ ش.

ج) منابع الکترونیکی:

۲۵. سایت دفتر حفظ و نشر حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای: <https://farsi.khamenei.ir>